

Benî Ümeyye'nin Mekke'nin en güçlü kabilesi olduğunu göstermektedir. Ümeyye'nin, Yemen'i Habeşistanlılar'dan kurtaran Seyf b. Züeyzen'i tebrik için Yemen'e giden Mekke heyetinde bulunmasıyla ilgili haberler de bunu teyit eder. Ümeyye'nin ölüm tarihi bilinmemekle beraber Hz. Muhammed'den daha yaşlı olduğunu ileri süren Kabâs b. Eşyem'in Ebrehe'nin filinin pisliğini ve kölesinin yardımıyla yürüyen ihtiyar Ümeyye'yi gördüğünü söylemesi (Taberî, II, 155) onun uzun bir ömür sürdüğünü ve Hz. Muhammed'in doğduğu yıllara kadar hayatta kaldığını belirtmektedir.

Ümeyye'nin on iki erkek çocuğu dünyaya geldi. Tarihçiler onun oğullarını iki kola ayırmış; Âs, Ebü'l-Âs, İs, Ebü'l-İs ve bazı rivayetlerde Uveys adlı oğullarının teşkil ettiği kola A'yâs adı verilmiştir. A'yâs'ın anneleri Âmine bint Ebân b. Küleyb'dir. İbn Hazm, A'yâs arasında Ümeyye'nin Ebü Amr adındaki oğlunu da zikreder. Ebü Amr hakkında farklı rivayetler vardır. Ümeyye'nin Dimaşk'ta sürgünde iken Sufûriye yahudilerinden birinin câriyesiyle ilişki kurduğu ve ondan doğan oğluna Ebü Amr künyesini verdiği, onu nesbine katıp yanında Mekke'ye götürdüğü rivayeti yanında, Ebü Amr'ın Ümeyye'nin sonradan evlât edindiği Zekvân adlı kölesi olduğu da zikredilmiştir (İbn Kuteybe, s. 318-319). Ümeyye ölünce oğlu Ebü'l-Âs annesi Âmine'yi baba bir kardeşi Ebü Amr ile evlendirdi (Câhiliye döneminde yaygın olan bu tür evlilikler Kur'an-ı Kerim'de yasaklanmıştır [en-Nisâ 4/2]), bu evlilikten Ebü Muayt dünyaya geldi. A'yâs'tan İs ve Uveys dışındakilerin soyu devam etti. Âs neslinin en meşhur simaları Ebü Ühayha diye tanınan ve Hz. Peygamber'in azılı düşmanlarından olan Saîd, ilk müslümanlar arasında yer alan oğlu Hâlid, Hz. Osman'ın Kûfe valisi Saîd ve onun oğlu Amr'dır. Ebü'l-Âs'ın nesli, oğullarından Hakem vasıtasıyla Emevîler'in dördüncü halifesi Mervân'ın soyu ve diğer oğlu Affân vasıtasıyla Hz. Osman ve soyu olmak üzere iki kola ayrıldı. Mervân b. Hakem'e nisbetle Mervânîler diye adlandırılan kol I. Mervân'la birlikte halifelik görevini üstlendi ve kendisinden sonraki Emevî halifelerinin tamamı onun soyundan geldi. Ayrıca bu kol, Endülüs Emevî Devleti'ni kurmak suretiyle İslâm tarihine damgasını vuran birkaç hânedan arasına girdi. Diğer taraftan Hz. Osman evlâdından birçoğu da Emevîler zamanında önemli görevler üstlendi. Ümeyye'nin oğlu Ebü'l-İs'in nesli Esîd'in oğulları vasıtasıyla devam etti. Bunların en meşhu-

ru, Resûl-i Ekrem tarafından Mekke fethinin ardından Mekke valiliğine tayin edilen Attâb ve kardeşi Ebü's-Şevârib Hâlid'dir. Ebü Amr'ın nesli oğlu Ebü Muayt'ın oğullarıyla sürdü. Resûlullah'ın azılı düşmanlarından Ukbe b. Ebü Muayt, Hudeybiye Antlaşması'nın ardından İslâm'ı kabul edip Medine'ye hicret eden tek Kureyşli kadın olan kızı Ümmü Külsüm, Hz. Osman zamanında Kûfe valiliği yapan oğlu Velid ve onun neslinden gelen şair Ebü Katife bu kolun tanınmış simalarıdır. Ukbe'nin neslinden gelenlerin neredeyse tamamı fetihlerden sonra Irak'ta ve el-Cezîre'de yerleşti.

Tarihçiler, Ümeyye b. Abdüşems'in Eme bint Ebü Hemheme b. Abdülzâzâ adlı hanımından olan çocukları Harb, Ebü Harb, Süfyân, Ebü Süfyân'ın ve Lahm kabilesine mensup hanımından doğan Amr'ın teşkil ettiği kola, Ukâz savaşında kardeşleri Harb'in yanında aslan gibi savaştıklarından dolayı "Anâbis" (aslanlar) adını vermiştir (a.g.e., s. 73). Anâbis'in en meşhur kolu babasının ölümünden sonra kıyâde görevini üstlenen Harb'in neslidir. Harb'in oğlu Ebü Süfyân, Bedir Savaşı'nın ardından Mekke liderliğini üzerine aldı ve bu görevini şehrin fethine kadar sürdürdü. Kur'an-ı Kerim'de "hammâle't-l-hatab" diye nitelendirilen (Tebbet 111/4) Ebü Leheb'in karısı Ümmü Cemil de onun kızıdır. Ebü Süfyân'ın oğlu Muâviye, Emevîler Devleti'ni kurdu. Kendisinden sonra halifelik oğlu I. Yezîd'e ve torunu II. Muâviye'ye kaldı. Daha sonra Mervânîler'in atası I. Mervân'a geçti. Emevî ailesinin büyük kısmı Şam'a, bazı kolları ise Irak, el-Cezîre, Mısır ve İran'a yerleşti. Abbâsî-Emevî mücadelesi bir intikama dönüşünce Emevîler'in yıkılışının ardından aileden çok sayıda kişi ortadan kaldırıldı. Hayatta kalmayı başarıp Endülüs'e geçen Abdurrahman b. Muâviye b. Hişâm, Endülüs Emevî Devleti'ni kurdu. II. Mervân'ın kardeşlerinden birinin oğlu olan Arap tarihçisi ve edibi Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin dedesinin de kaçmayı başaran Emevîler arasında bulunduğu zikredilmektedir. Câhiz'in *Risâle fi Benî Ümeyye* ve Kâsım b. Asbağ'ın *Fezâ'ilü Benî Ümeyye* adlı eserlerinden bahsedilmektedir (DîA, VII, 22; XXIV, 541).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kelbî, *Cemhere* (Nâci), s. 37-54; Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureys* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire 1953, s. 98-151; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 398, 456; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 72-73, 112, 318-319; Belâzürî, *Ensâb*, V, 7-21; VI, 39-55, 67-78, 95-98; IX, 339-353, 367-386; Taberî, *Tarih* (Ebü'l-Fazl), II, 155, 252-254; İbn Düreyd, *el-İştikâk*, s. 54, 73-83; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 78-115; Sem'ânî, *el-*

Ensâb (Bârûdî), I, 209-211; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bulâğu'l-ereb* (nşr. M. Behcet el-Eserî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye), I, 308-309; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1924, I, 263; G. Levi Della Vida, "Ümeyye", *IA*, XIII, 99-100; a.m.f. – [C. E. Bosworth], "Umayya b. 'Abd Şhams", *EP* (Fr.), X, 904-905; Ramazan Şeşen, "Câhiz", *DîA*, VII, 22; İbrahim Sarıçam, "Hâşim b. Abdümenâf", a.e., XVI, 406; Mehmet Görmez, "Kâsım b. Asbağ", a.e., XXIV, 541.

İSMAIL YİĞİT

ÜMEYYE CAMİİ

(bk. EMEVİYYE CAMİİ).

ÜMEYYE b. EBÜ'S-SALT

(أمية بن أبي الصلت)

Ebü'l-Kâsım (Ebü Osmân) Ümeyye b. Ebi's-Salt Abdillâh b. Ebi Rebia b. Avf es-Sekafi (ö. 8/630 [?])

Hikmetli sözleriyle tanınan Arap şairi.

Milâdî VI. yüzyılın sonlarında Sakif kabilesine mensup kültürlü bir ailenin çocuğu olarak Taif'te doğdu ve burada yaşadı. Babası ve iki oğlu Kâsım ile Rebia da şairdir. Ayrıca Vehb, Amr ve Hakem adlı üç oğlunun daha bulunduğu, bu sebeple Ebü'l-Hakem künyesiyle de anıldığı kaydedilir. Annesi Rukayye, Kureyş kabilesinden Abdüşems b. Abdümenâf'ın kızıdır. Ümeyye'nin Fâria adındaki kız kardeşi Hz. Peygamber'e onunla ilgili bilgiler nakleder, şairlerini okurdu. Hayatına dair sınırlı bilgiler daha çok ilmi şahsiyeti, bilgeliği ve şairleriyle ilgilidir. Çağdaşlarına, hatta daha eski şairlere nisbetle bir dereceye kadar şehirli sayılan, Tevrat ve İncil okuyan, dolayısıyla semavî kitaplar ve dinler hakkında bilgisi olan, şairlerinde dinî konulara da yer veren nâdir şairlerden biridir. Putperestliği reddetmiş, içkiyi bırakmış ve Hanîf dinini benimsemişti. Dolayısıyla Allah'ın varlığına inanmakla birlikte ibadet konusunda belirli farzları uygulamak durumunda değildi. Oruç tutar, zühd ve takvâ nişanesi olarak ruhban elbisesi giyerdi. Mekke'de ilk defa "bismike'llâhümme" ifadesini kullanmıştır. Büyük ihtimalle Resûl-i Ekrem'in hadislerini de rivayet ediyordu (İbn Hişâm, III, 357; Behcet Abdülgafûr el-Hadîsî, s. 49).

Ümeyye ticaretle uğraşır, sık sık Suriye ve Yemen'e seyahat ederdi. Bu arada Bahreyn'e de gitmiş ve orada sekiz yıl kalmıştı. Bu sebeple Araplar arasında seyahatle-

ÜMEYYE b. EBÜ'S-SALT

riyle tanınan bir tâcir, âlim ve râvi idi. Şiirleri de Arap nesepleri konusunda önemli bir kaynak sayılıyor, kadîm şiir ve ahbâr rivayetinin yanı sıra hikmetli söz ve vecizeleriyle anılan bir Arap filozofu gibi kabul ediliyordu (Seâlibî, s. 642). Şiirlerinde kullandığı bazı kelimelerden hareketle Sür-yânîce bildiği nakledilmiştir (Behcet Abdülgafûr, s. 49). Câhiz'e göre Câhiliye devrinde Sakif kabilesinin yetiştirdiği Arap dâhileri arasında Ümeyye gibi biri daha bilinmemektedir; bundan dolayı peygamberlik iddiasında bulunmayı dahi düşünmüştür (*Kitâbü'l-Hayevân*, II, 320). Kutsal kitaplarda geleceği haber verilen peygamberin kendisinin olmasını beklerken risâletin Hz. Muhammed'e verilmesini kiskanarak ona inanmadı, kendisine ve İslâm'a karşı düşmanca bir tavır içine girdi, hatta Resûl-i Ekrem'i münazaraya davet etti. Bu sebeple genelde Bel'am b. Bâurâ için indiği kabul edilen A'râf sûresindeki âyetlerin (7/175-176) Ümeyye b. Ebü's-Salt hakkında nâzil olduğunu söyleyen âlimler de vardır (Taberî, IX, 162-163, 165). Ümeyye, Bedir Savaşı'nda bazı yakınlarının öldürülmesinin de etkisiyle Resûlullah'a ve İslâm'a karşı bir cephe oluşturan putperest Kureyşliler'in safında yer aldı. Onun, Mekk'e'nin önde gelen tâcirlerinden yakın dostu Abdullah b. Cüd'an'ı öven şiiriyle Bedir'de ölen müşrikler için söylediği mersiyesi meşhurdur. Hz. Peygamber bu mersiye'nin rivayetini menetmişti (İbn Hişâm, II, 30-32; *Â*, XIII, 100). Hem Câhiliye hem İslâm döneminde yaşamış olan Ümeyye muhadramûndan kabul edilmişse de bunun için Müslümanlığı şart koşan bazı âlimlere göre bu gruptan sayılmamıştır. Ölümüyle ilgili çeşitli menkıbeler anlatılmakta ve farklı tarihler verilmekteyse de daha çok 8 (630) veya 10 (632) yılları üzerinde durulmuş, Sakif kabilesi mensupları müslüman olmadan önce Tâif'in kuşatıldığı 8 (630) yılında Tâif'te öldüğüne dair rivayet daha kuvvetli görülmüştür.

Ümeyye şair olarak çok eskiden beri büyük takdir görmüştür. Emevî devri şairlerinden Kümeyt el-Esedî diğer bedevî şairlerini de kastederek Ümeyye'nin kendileri gibi şiir söylediğini, fakat kendilerinin onun gibi söyleyemediklerini ifade etmiş ve Ümeyye'nin en büyük bedevî şairi olduğunu söylemiştir. Ebü Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'ya göre Araplar şehirli şairler arasında en önemli şairlerin Medineliler'den çıktığı, daha sonra Abdülkays ve ardından Sakif kabilesi şairlerinin geldiği, Sakif'in en kudretli şairinin de Ümeyye b. Ebü's-Salt olduğu kanaatinde birleşmiş-

lerdir. Ümeyye'nin şiirlerinden kalan ve ona nisbet edilen parçalara bakarak böyle bir değerlendirmeyi benimsemek güçtür. Onun şiirlerini dil ve üslûp açısından eleştiren Ömer Ferruh bunların doğal olmayıp tekellüfle yazıldığını, kurgusu zayıf, lafızları yerine oturmaması, parlaklığı bulunmayan şiirler olduğunu ileri sürmüştür (*Târîhu'l-edeb*, I, 217).

Ümeyye'ye ait şiirlerin büyük bir kısmı çok erken devirde kaybolmuştur. *Ahbârü Ümeyye*'nin yazarı Zübeyr b. Bekkâr'ın Medâinî'den naklettiğine göre Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî (ö. 95/714) Ümeyye'nin şiirlerini bilenlerin kalmadığından yakınmıştır. Ancak Vehb b. Cerîr (ö. 206/821) babasının Ümeyye'nin 300 kasidesini derlediğini söylediği gibi Ümeyye'ye nisbet edilen parçaları naklederken kullandığı ifadelerden İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) elinde de böyle bir derlemenin bulunduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra Muhammed b. Habîb (ö. 245/860) Ümeyye'nin divanını şerhetmiş, Abdülkâdir el-Bağdâdî fazla tanınmayan bu divan ve şerhten yararlanmıştı (*Hizânetü'l-edeb*, I, 245, 247-253; VI, 113; IX, 135). Büyük ihtimalle Zübeyr b. Bekkâr da şairin o güne kadar gelen şiirlerini biliyordu; ancak bunlar günümüze ulaşmamıştır. Ümeyye'nin şiirlerini bir araya getirmeye çalışan Friedrich Schulthess de adı geçen eserlerin hiçbirini bulamamış; sadece dil, edebiyat, tarih ve biyografik kaynaklarında dağınık halde bulunabilen, bir kısmı şüpheli isnatlarla veya farklı rivayetlerle intikal etmiş olan parçaları toplamıştır (*Orientalische Studien*, s. 78-89; *Umajja ibn Abis Salt*, tür.yer.). Schulthess, çalışmasında 569 beyitten oluşan seksen üç parçayı Almanca tercümeleriyle birlikte vermiştir. Eserdeki şiirlerin büyük kısmı uzun kasidelerden kalmış bir veya iki beyitlik parçalardır; yalnız yedi şiir yirmi beyitten fazla olup bunlardan üçü kırk elli beyitlik kasidelerdir. E. Power bu parçalara bazı ilâveler yapmıştır (bk. bibl.). Beşir Yemut, Ümeyye'den kalan ve bir kısmı Schulthess'lun derledikleri arasında bulunmayan şiirleri bir divan halinde yayımlamıştır (Beyrut 1352/1934). Daha sonra divan Muhammed el-Merzûkî (Tunus 1973, 1974), Abdülhafız es-Setalî (*Şi'ru Ümeyye b. Ebi's-Salt*, Kahire 1964, Dimaşk 1974), Behcet Abdülgafûr el-Hadîsî (*Ümeyye b. Ebi's-Salt: Hayatühü ve şî'ruh*, Bağdad 1975), Seyfeddin el-Kâtib ve Ahmed İsam el-Kâtib (şerhiyle birlikte, Beyrut 1980) tarafından neşredilmiştir. Nâşirlerden Behcet Abdülgafûr kendi neşrinde 645 beyit topladığını söylemekte, Muhammed

el-Merzûkî neşrinde ise 1400 beyit yer almaktadır (*Ümeyyetü'bnü Ebi's-Salt*, s. 397). Ayrıca Muhammed Azîz Şems, Ümeyye'nin "Dâliyye" kasidesini yayımlamıştır (bk. bibl.). Çeşitli kaynaklarda Ümeyye'ye nisbet edilen şiirlerdeki bir başka problem de bu parçaların bir kısmının orijinalliklerini koruyup korumadığı, hatta bazılarının ona aidiyeti konusunda farklı görüşlerin bulunmasıdır. Bu tür şüpheler hayli eski olaylara dayanmaktadır. Meselâ Nâbiga el-Ca'dî (ö. 65/685 [?]) daha hayatta iken bir kasidesinin Ümeyye'ye nisbet edildiğini görmüştü (*Â*, XIII, 101). İbn Hişâm'ın, İbn İshak'tan naklettiği Ümeyye'ye ait parçaları verirken yaptığı isnad ve rivayet düzeltmeleri II. (VIII.) yüzyılda başkalarına ait şiirlerin Ümeyye'ye, ona ait olanların da başkalarına izâfe edildiğini ve bazı şiirlerinin bozulmuş rivayetlerden meydana geldiğini göstermektedir.

Ümeyye'nin mevcut şiirleri konuları bakımından iki gruba ayrılabilir. Birincisi eski Arap şiirinin geleneksel özelliklerini taşıyan medih, risâ, fahr gibi konulara dair olanlardır. İkinci grubu âlemleri yaratan tek Allah inancının telkinini, yerin ve göğün yaratılışını, melekler, hesap günü, cennet ve cehennem, zühd, dünyaya değer vermeme, semavî kitaplarda geçen Âd ve Semûd kavimlerinin âkıbetlerini, tûfan olayını, ayrıca Hz. Nûh, İbrâhîm, İshak, Yûsuf, Mûsâ, Dâvûd, Süleyman gibi peygamber kıssalarını konu edinen şiirler teşkil etmektedir. Bu arada mev'ize ve öğüt şeklindeki parçalarda fabl türü bazı şiirler de bulunmaktadır. Ümeyye'nin şiirlerinde Araplar'ca bilinmeyen bazı İbrânîce ve Ârâmîce kelimeler kullanması eski dilcilerin dikkatini çekmiş, bu sebeple onun şiirleri lugat ve gramer âlimleri tarafından şahit olarak fazla kullanılmamıştır. Bu durum çeşitli iddiaların ortaya atılmasına yol açmış, Ümeyye'nin söz konusu şiirleri Kur'an'ın kaynaklarından biri olarak görülmek istenmiş (meselâ bk. Huart, IV [1904], s. 125 vd.), ancak bu iddialar reddedilmiştir (Andrae, s. 48 vd.). Bunların, Kur'an'daki kıssalara dair kıssacların uydurup ilk müfessirlerin naklettiği, bu sebeple daha I. (VII.) yüzyılda Ümeyye'nin şiirlerine katılmış parçalar olması gerektiği ifade edilmiştir (Brockelmann, I, 56). Bu şiirlerin Ümeyye'ye nisbet edilmesi sebepsiz değildir. Hanifler içinde yer alan şairin aynı zamanda Kur'an'ı ilk okuyanlardan olduğu, putlara tapmayı reddettiği, hatta onun şiirlerini Hz. Peygamber'in İslâm'a çok yakın bulduğu ve hikmetli sözlerini hitabelerinde zikrettiği söylenmiştir. Şerîd b. Süveyd'in Resûl-i Ek-

rem'e okuduğu Ümeyye'ye ait beyit sayısının 100'e ulaştığı kaydedilir. İslâm'ın gelişinden yirmi yıl sonra ölen Ümeyye, âhirete ve dinî konulara yer verdiği şiirlerinin bir kısmını muhtemelen son zamanlarında yazmıştır. Onun bu tür şiirleri diğer bazı şiirlerin kendisine nisbet edilmesinde ve kendisine din ve âhiret şairi denilmesinde etkili olmuştur. Bu şiirleri sebebiyle Hz. Peygamber'in Ümeyye hakkında, "Şiirleri iman etti ama kalbi inkârdadır" dediği rivayet edilmiştir (Abdülkâdir el-Bağdâdî, I, 249). G. Meloni, Ümeyye'nin Hz. Peygamber'in geleceğini haber verenlerden biri olduğuna dair "Un Precursore di Maometto: Umayya figlio D'Abu's-salt" başlıklı bir makale yazmıştır (*Rivista Storica-Critica delle Scienze teologiche*, I | Hardcover/Italian 1905], s. 592-607).

BİBLİYOGRAFYA :

Asmaî, *Fuḥûletü'ş-şu'arâ'* (nşr. Ch. C. Torrey, *ZDMG*, LXV [1911] içinde), s. 500; İbn Hişâm, *es-Sîre*², I, 14, 47, 58, 60, 65, 227, 242, 536, 675; II, 30-33, 112; III, 357; Cumahî, *Fuḥûlû'ş-şu'arâ'*, I, 259-262; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, II, 320-326; III, 510-511; IV, 196-197; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ'*, Beyrut 1964, s. 369-372; İbn Dâvûd *ez-Zâhirî*, *ez-Zehre* (nşr. İbrâhîm es-Sâ-merrâî – Nûrî Hammûdî el-Kaysî), Bağdad 1395/1975, II, 22-27, 29-31, 83; Taberî, *Câmî'u'l-be-yân* (nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, IX, 162-163, 165; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, Kahire 1963, IV, 120-133; İbn Cinnî, *el-Mübhic fi tefsîri esmâ'i şu'arâ'i'l-hamâse* (nşr. Hasan Hindâvî), Dimaşk-Beyrut 1407/1987, s. 204-208; Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Şimârû'l-kulûb* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1985, s. 602-603, 642; Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemhere* (Fâûr), s. 239-242; Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Simtû'l-le'âlî fi şerhi Emâlî'l-Kâllî* (nşr. Abdülazîz el-Mey-menî), Kahire 1354, s. 362 vd.; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, I, 245, 247-253; VI, 113; IX, 135; ayrıca bk. tür.yer.; L. Şeyho, *Şu'arâ'ü'n-Naşrâniyye*, Beyrut 1890, s. 219-237; F. Schulthess, "Umajja Ibn Abis Salt", *Orientalische Studien: Theodor Nöldeke zum siebzigsten Geburtstag (2. März 1906) gewidmet von Freunden und Schülern* (ed. C. Bezold), Gieszen 1906, s. 78-89; a.m.f., *Umajja Ibn Abis Salt, die unter sinem Namen ueberlieferten Gedichtfragmente*, Leipzig 1911; T. Andrae, *Die Enistehung des Islâms und das Christentum*, Upsala 1926, s. 48 vd.; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 55 vd.; R. Blachère, *Historie de la littérature Arabe*, Paris 1964, II, 304-306; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, I, 394-397; Behcet Abdülgafûr el-Hadisî, *Ümeyye-tü'bnü Ebi'ş-Şalt*, Bağdad 1975, s. 49, 397, ayrıca bk. tür.yer.; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, I, 216-219; E. Power, "The Poems of Umayya b. Abi'l-Salt", *MUSJ*, I (1906), s. 197-222; V (1912), s. 145-195; Cl. Huart, "Une nouvelle source du Qurân", *JA*, X. seri: IV (1904), s. 125-167; M. Azîz Şems, "Dâliyyetü Ümeyye b. Ebi'ş-Şalt", *Mecelletü'l-Mecma'i'l-İlmîyyü'l-Hindî*, VIII/1-2, Aligarh 1403/1983, s. 326-337; Nihad M. Çetin, "Ümeyye", *İA*, XIII, 100-102; J. E. Montgomery, "Umayya b. Abi'l-Salt", *EI*² (İng), X, 839.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

ÜMEYYE b. HALEF

(أمية بن خلف)

Ebû Safvân Ümeyye b. Halef
b. Vehb el-Kureşî el-Cumahî
(ö. 2/624)

**Hz. Peygamber'in
azılı düşmanlarından biri.**

Kureyş'in önemli kollarından Benî Cumah'a mensuptur. İslâmiyet'in zuhuru sırasında kardeşi Übey b. Halef gibi Mekke'nin ileri gelenleri arasında bulunuyordu. Mekke müşriklerinin, "Ne olurdu bu Kur'an Ümeyye b. Halef, Mes'ûd b. Amr, Kinâne b. Abdüyâfil ya da Mes'ûd b. Muttalib'e inseydil" şeklindeki sözleri onun toplumdaki itibarlı konumuna işaret etmektedir (Belâzürî, I, 150-151). Ümeyye, Hz. Peygamber'i davasından vazgeçirmek amacıyla müşrik liderleri tarafından girişilen teşebbüslerin hepsinde kardeşiyle birlikte yer aldı. Nitekim farklı zamanlarda Resûl-i Ekrem'in amcası Ebû Tâlib'in yanına farklı zamanlarda giderek yeğenini bu davadan vazgeçirmesini isteyen Kureyş heyeti içerisinde de bulundu. Resûlullah'a Safâ tepesini altın yaparak bir mucize gösterirse iman edeceklerini söyleyen müşrikler arasında o da vardı.

Bir gün Hz. Peygamber, Kâbe civarında namaz kılariken içlerinde Ümeyye b. Halef'in de olduğu müşrikler onunla alay etmeye başladılar. Ebû Cehil'in teşvikiyle Ukbe b. Ebû Muayt, yeni doğuran bir devin etenesini (döl eşi, meşime) ve diğer artıklarını getirip secdeye vardığı sırada Resûlullah'ın üzerine attı. Buna karşılık Resûl-i Ekrem şöyle dedi: "Allahım! Bu Kureyşliler'in bana yaptıklarını sana arz ediyorum. Ebû Cehil b. Hişâm'ı, Utbe b. Rebîa'yı, Şeybe b. Rebîa'yı, Ukbe b. Ebû Muayt'ı, Ümeyye b. Halef'i sana havale ediyorum" (Buhârî, "Cizye", 21). Kâfirün süresinin Ümeyye b. Halef, Esved b. Muttalib, Velîd b. Mugire ve Âs b. Vâil'in Kâbe'yi tavaf etmekte olan Resûlullah'a, "Ey Muhammed! Biz senin taptığına tapalım, sen de bizim taptığımızı tap, seninle ortaklık yapalım" demeleri üzerine indiği bildirilmektedir (İbn Kesîr, IV, 221). Hz. Peygamber'in müslüman olmalarını istediği Utbe b. Rebîa, Ebû Cehil, Abbas b. Abdülmuttalib ve Ümeyye ile konuştuğu bir sırada yanına gelen âmah İbn Ömmü Mektûm ile ilgilennememesi üzerine Abese süresinin nâzil olduğuna, Hümeze süresinin de Resûl-i Ekrem'in ardından kaç göz işaretleriyle alay etmeleri yüzünden Cemîl b. Âmir,

Ahnes b. Şerîk, Velîd b. Mugire veya Ümeyye b. Halef hakkında indiğine dair rivayetler vardır. Yine Leyl süresinin, müslüman köleleri satın alıp âzat etmek suretiyle servetini Allah yolunda harcayan Hz. Ebû Bekir ile cimrilik yaparak malını ihtiyaç sahiplerinden esirgeyen Ümeyye b. Halef hakkında nâzil olduğu bildirilmektedir. Ümeyye b. Halef, kölesi Bilâl-i Habeşî'yi İslâm'ı kabul ettiği için kızgın güneş altında yatırır, büyük bir kaya parçasını göğsünün üzerine koydurur, İslâmiyet'ten vazgeçerek Lât ve Uzzâ'ya tapmaya zorlardı. İşken-ce gören müslümanların simgesi haline gelen Bilâl acılar içinde kıvrılırken, "Allah birdir, Allah birdir" demekten geri durmamıştır.

Hicretten hemen önce Hz. Peygamber'in öldürülmesine karar verilen Dârünnedve'deki toplantıya katılan ve hicret esnasında sığındığı Sevr mağarasının önüne kadar giden müşriklerin arasında bulunan Ümeyye, Resûl-i Ekrem'e ve müslümanlara karşı olan düşmanlığını hicretten sonra da sürdürdü. Resûlullah, Buvât Gazvesi'ni Ümeyye'nin emrindeki 100 kişilik bir muhafız birliğinin himayesinde 2500 deveden oluşan Kureyş kervanının geçişini engellemek için düzenlemişti (Rebîülevvel 2 / Eylül 623). Bedir Gazvesi'nde öldürülen Ümeyye b. Halef'in yaşlılığını ve şişmanlığını öne sürüp bu savaşa katılmak istemediği, ancak Ukbe b. Ebû Muayt'ın onu korkaklıkla itham ederek kadına benzetmesi üzerine katılmak zorunda kaldığı bildirilir. Hz. Peygamber'in kendisini öldüreceğine dair sözünü duyduğu ve onun sözlerinin hep doğru çıktığını bildiği için bu savaşta yer almaktan kaçındığı da nakledilmektedir (Buhârî, "Menâkîb", 25; Vâkîdî, s. 61). Ümeyye'nin Bedir Gazvesi'ne sebebiyet veren Kureyş kervanına 2000 miskal altınla iştirak ettiği ve savaş hazırlıkları sırasında önemli katkıda bulunduğu bilinmektedir. Nitekim müşrik ordusuna katılanlara yol boyunca ziyafetler verilirken Ümeyye de bu amaçla Usfân'da dokuz deve kestirdi (İbn Kesîr, V, 64). Savaşın müslümanların lehine geliştiğini gören Ümeyye, elinde birkaç zırhla gördüğü eski dostu Abdurrahman b. Avf'a kendisini ve yanındaki oğlu Ali'yi esir almasının elindeki zırhlardan daha iyi olacağını ima ederek âdeta kendini esir aldirmişti. Ancak Bilâl-i Habeşî onu görünce, "İşte küfrün başı! Eğer o kurtulursa ben ölürüm" diyerek ona hücum etti. Bilâl'in bağırmasıyla Ümeyye'nin etrafını saran müslümanlar kendisini ve oğlunu öldürdüler. Oğlu Ali'yi Ammâr b. Yâsir'in katlettiği bildirilirken